

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/1>

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

THE MAIN ASPECTS AND EFFECTIVENESS OF LAW ENFORCEMENT IN LEGAL REGULATION

Власенко Г.В., студентка факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Соколова І.О., к. ю. н.,
асистентка кафедри теорії і філософії права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню поглядів науковців на проблему ефективності правозастосування у правовому регулюванні через призму основних понятійних аспектів та особливостей. Основною ідеєю є встановлення взаємозалежності, співвідношення, а також практичних характеристик даних понять. На основі методико-аналітичного аналізу висвітлено формулювання дефініції правового регулювання.

Зазначено можливості забезпечення належного правозастосування як форми правового регулювання. Прیدілено увагу випадкам втілення правового регулювання без правозастосування та наслідків такого функціонування для держави.

Через призму основоположних прав людини досліджується значення належного правового регулювання та правозастосування, встановлюються характеристики понять та способи гарантування забезпечення належного правового впливу на кожного члена суспільства. Крім того, наведено значення теоретичної основи даних понять та окремо приділяється увага характеристикам правозастосування.

Статтю присвячено, також, дослідженню поняття правозастосовних актів, визначенню їх окремих характеристик та класифікаційної структури. Проведено аналітичну роботу щодо співвідношення правозастосовного акту та акту індивідуального характеру, визначені погляди представників доктрини з цього питання.

Автором наведено власні думки з приводу категоріальних та функціональних характеристик правозастосовних актів. У науковій статті визначається: роль правозастосовних актів у системі правового застосування, наведені класифікація форм зовнішнього вираження норм правозастосовного акту та наведені думки з приводу правильного трактування та закріплення такого акту.

У висновках пропонуються подальші шляхи дослідження цього питання, взаємозв'язок правозастосування та правового регулювання, визначення остаточного поняття правового регулювання та встановлення шляхів запровадження ефективного механізму впливу законодавства на суспільні відносини. Таким чином, основною метою статті є встановлення шляхів ефективності для підняття рівня правового поля держави та рівня правової свідомості населення шляхом значного правозастосовного та право регулюючого впливу.

Ключові слова: правозастосування, правове регулювання, правозастосовний акт, ефективність, основні характеристики.

The article is devoted to the study of scholars' views on the problem of the effectiveness of law enforcement in legal regulation through the prism of the main conceptual aspects and features. The main idea is to establish the interdependence, relationship, and practical characteristics of these concepts. On the basis of methodological and analytical analysis the formulation of the definition of legal regulation is highlighted.

Possibilities of ensuring proper law enforcement as a form of legal regulation are indicated. Attention is paid to cases of implementation of legal regulation without law enforcement and the consequences of such functioning for the state.

The importance of proper legal regulation and law enforcement is studied through the prism of fundamental human rights, the characteristics of concepts and ways to ensure proper legal influence on each member of society are established. In addition, the importance of the theoretical basis of these concepts is given and special attention is paid to the characteristics of law enforcement.

The article is also devoted to the study of the concept of law enforcement acts, the definition of their individual characteristics and classification structure. Analytical work was carried out on the relationship between the law enforcement act and the act of an individual nature, the views of the representatives of the doctrine on this issue were determined.

The author presents his own views on the categorical and functional characteristics of law enforcement acts. The scientific article defines: the role of law enforcement acts in the system of legal application, the classification of forms of external expression of law enforcement norms and opinions on the correct interpretation and consolidation of such an act.

The conclusions suggest further ways to study this issue, the relationship between law enforcement and legal regulation, defining the final concept of legal regulation and establishing ways to introduce an effective mechanism for the impact of legislation on public relations. Thus, the main purpose of the article is to establish ways of effectiveness to raise the level of the legal field of the state and the level of legal awareness of the population through significant law enforcement and regulatory influence.

Key words: law enforcement, legal regulation, law enforcement act, efficiency, main characteristics.

Відповідно до статті 1 Конституції України закріплено, що наша держава є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою [1]. Особливу увагу привертає статус правової держави, з яким пов'язане дослідження понять правозастосування та правового регулювання. Законодавство України досить часто піддається змінам. Причиною цього стає перерозподіл пріоритетних напрямків розвитку та функціонування. Такі процеси мають на

меті забезпечення належного рівня економічної та інших сфер держави. За умов воєнного стану, в яких перебуває наразі наша держава, дуже важлива налагоджена робота механізму внесення поправок до діючих правових актів. Такі зміни повинні бути прийняті з дотриманням процедури та бути придатними для практичного застосування.

Дана тема є актуальною для дослідження серед представників наукового простору, адже високий рівень пра-

возастосування та правового регулювання є запорукою побудови дійсно могутньої, правової держави. Правове регулювання займає вагоме місце серед структурних елементів правової системи. Встановлення правил і норм необхідне для забезпечення належного врегулювання суспільних відносин, зокрема на законодавчому рівні. Наразі продовжуються дискусії щодо доктринального визначення поняття правового регулювання.

Так, на думку Куліша А. М., «правове регулювання – це здійснюваний в інтересах суспільства за допомогою норм права вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх» [2, с. 62].

Саміло Г. О. визначає правове регулювання як вплив права на суспільні відносини за допомогою спеціальних юридичних засобів, переважно норм права» [3, с. 273].

Демків Р. Я. розкриває поняття правового регулювання через заміну його на юридичне регулювання під яким пропонує розуміти специфічну діяльність держави, її органів, посадових осіб і уповноважених на те громадських організацій щодо впорядкування суспільних відносин шляхом встановлення юридичних норм і прийняття в необхідних випадках індивідуальних рішень відповідно до цих норм, вирішення юридично значущих питань, що виникають у межах таких відносин» [4, с. 21].

Правове регулювання відіграє провідну роль у спостереженні за дотриманням основоположних прав людини. Відповідно, механізми правового регулювання та правозастосування повинні чітко забезпечуватися.

Обов'язком кожної демократичної держави є закріплення природних прав і свобод людини, а саме: право на життя, відпочинок, працю, отримання освіти та медичної допомоги, недоторканість права власності та інші. Більшість з цих прав не можуть бути обмежені, виняток становлять лише законодавчо визначені випадки.

Гарантією дотримання прав людини і громадянина є врегульована законодавством система стримувань. Ефективність застосування якої досягається за допомогою втілення в законодавство способів правового регулювання. Їх класифікація не велика: дозвіл, зобов'язання та заборона. Завдяки тому, що їх функції та призначення відрізняються, у сукупності формується єдиний та дієвий структурний елемент забезпечення впливу на суспільство [5, с. 106].

Юридичний дозвіл означає визнання за особою суб'єктивного права здійснити певні юридично значущі дії або утриматися від них, вільно, на власний розсуд обрати варіант активної чи пасивної дії. Мета правового регулювання може бути досягнута лише за умови законодавчого регулювання обсягу вибору поведінки [6, с. 138].

Наступним, рівним також за значенням, способом є зобов'язання. Він знаходить свій прояв у покладенні на учасників суб'єктивного юридичного обов'язку активного типу, що спонукає його носіїв до дій, передбачених правовими нормами [7, с. 214]. Іншими словами саме спосіб зобов'язання є більш посиленням для розуміння населенням, адже несе в собі прямий обов'язок без альтернативних варіантів. За порушення як норми, яка є зобов'язуючою настане неминуча відповідальність.

Не менш важливим є спосіб юридичної заборони. Відповідно до його характеристик, на особу покладається юридичний обов'язок пасивного типу – утримуватися від певних юридично значущих дій [8, с. 99]. На відміну від двох попередніх способів, цей спосіб є виключно пасивною формою – дотримуватися лише забороняючих норм.

Питання ефективності правового регулювання нерозривно пов'язано зокрема з питаннями правозастосування. Досягнення мети правового регулювання, яка була розглянута раніше, неможливе без належного втілення правозастосування. Перш за все, про це свідчить саме призначення вищезазначених форм впливу на суспіль-

ство. Отже, ефективність цих двох методів може існувати лише паралельно та залежить від багатьох чинників, які були досліджені науковцями.

Для визначення шляхів ефективного праворегулювання необхідно акцентувати увагу на характерних особливостях його окремої форми: правозастосування – складова частина правового регулювання; має комплексний характер; здійснюється компетентними органами; має виключні цілі та мету; має особливу соціальну функцію [9, с. 40–41].

Чемодурова А. досліджувала критерії високого рівня ефективності правового регулювання. По-перше, одним з них, на думку автора, є досконалість нормативної основи правового регулювання. Досконалість розкривається у сукупності таких понять: відповідність юридичних норм загально соціальним закономірностям і природі суспільних відносин, наявність відпрацьованих процедурних механізмів реалізації норм матеріального права, своєчасність оновлення законодавства; дотримання під час підготовки нормативно-правових актів правил законодавчої техніки, яка забезпечує прийняття логічних за побудовою й доступних за змістом нормативних правових документів. По-друге, правозастосування повинно здійснюватися відповідними суб'єктами з високим рівнем правозастосовних навичок. По-третє, юридична норма має відповідати стану правосвідомості й моралі, рівню загальної культури серед членів суспільства [10, с. 265].

Слід зазначити, що існує багато перешкод на шляху до побудови ефективного механізму правового регулювання та правозастосування. Органам державної влади, зокрема законодавчої гілки, необхідно приділяти належну увагу підвищенню рівня соціокультурного та економічного життя. На перший погляд ці сфери не пов'язані, але це не так. Неврегульованість та недостатній рівень оплати праці може призводити до корупційних схем, відповідно і до порушення норм, які закріплені на законодавчому рівні. Можна зробити висновок, що недосконале правове регулювання і подальше неналежне правове застосування завжди буде приводити не до розквіту держави, а до занепаду її правової системи та рівня правосвідомості населення.

Відповідно, нормативна основа, повинна удосконалюватися. Першим кроком, після виявлення сфери, яка потребує регулювання, є прийняття правозастосовних актів.

Мухін В. В. зазначає, що більшість науковців наголошують на ототожненні змісту правозастосовного акту та акту індивідуального характеру. Однак, дане твердження автор заперечує. На підтримання своєї усталеної позиції, Мухін В. В. наводить такі аргументи: правозастосовний акт направлений на врегулювання правовідносин та вирішення проблемного питання у конкретній справі, тобто акцентування уваги відбувається не на індивідуальних чи нормативних характеристиках. Визначення правозастосовного акту як індивідуального унеможливає вироблення положень нормативного характеру. Безумовно, риси індивідуалізації присутні у даному акті, але це не є прямою вказівкою для їх ототожнення [11, с. 14].

Щодо форми закріплення рішення, яке було прийняте в результаті застосування права теж існують неоднозначні твердження. Кількість підходів досить розгалужена, однак можна виділити найбільш основні. Перша стверджує, що правозастосовний акт повинен мати письмову форму, усну або виражатися дією. Якщо щодо письмової та усної форми все зрозуміло, то дослідженню зовнішнього вираження у формі дії необхідно приділити більше уваги. Можна навести приклад регулювання дорожнього руху уповноваженою особою, шляхом прохання зупинити транспортний засіб через висування цієї вимоги дією. Зазвичай, дана форма не досить поширена. Таким чином, втілення змісту правозастосовного акту у формі дії існує, але не є широким у застосуванні [11, с. 15].

Інший підхід полягає у тому, що форма правозастосовного акту може бути виключно письмовою. Тут є як позитивні аспекти, так і навпаки негативні. До позитивних характеристик необхідно віднести те, що письмова форма підтверджує обов'язковість та потребу суспільства у приділенні більшої уваги тим відносинам, які регулюються актами. Водночас необхідно зазначити, що наразі нашим законодавством визначені і така форма, як усна. Тобто вираження в усній формі не є порушенням законодавства та не призведе до рівня соціальної значущості. У деяких випадках можливість укладення правозастосовного акту в усній формі може забезпечити належне та швидке реагування на ситуацію, яка склалася [11, с. 15].

У процесі дослідження класифікації таких актів можна визначити їх особливості щодо процесу правового регулювання та правозастосування.

В залежності від суб'єктів правозастосовної практики (суб'єктів правозастосування) виокремлюють наступні акти: а) державних і недержавних органів; б) судів; в) контрольних і наглядових органів. Аналіз вищевказаного підходу свідчить про його обґрунтованість у частині підстави для видової диференціації досліджуваного поняття, проте вимагає свого уточнення в аспекті визначення різновидів правозастосовного акта. Автор статті вважає логічно некоректним виокремлення як самостійних поряд із правозастосовними актами державних органів і таких різновидів правозастосовного акта, як акти судів, акти контрольних й акти наглядових органів, оскільки останні складають обсяг поняття правозастосовні акти державних органів, а їх у межах пропонованого підходу необхідно розглядати як його підвиди [12, с. 178].

За цілями розмежовуються правозастосовні акти на регулятивні (правоутворюючі) й охоронні (превентивні, компенсаційні та інші) [12, с. 178].

За другим класифікаційним критерієм необхідно зазначити, що підставою для виокремлення як самостійних регулятивних й охоронних актів застосування норм права у науковому просторі вважаються не їх цілі, а функціональний аспект спрямованості. На регулювання або охорону суспільних відносин існують спеціальні регулятивні та охоронні норми в законодавстві. Закріплення їх дотримання відбувається через диспозиції та санкції відповідної статті. Тобто, необхідно розмежовувати акти

застосування диспозиції норми права й акти застосування санкції норми права [12, с. 178–179].

З огляду на роль та значення, виокремлюють основні акти, що закріплюють підсумкове правозастосовне рішення, а також допоміжні, які виступають провідником забезпечення підготовки основного акту [12, с. 179].

Слід наголосити, що налагоджений механізм регулювання правовідносин та його ефективне застосування на практиці прямо залежить від фундаменту – теоретичної основи. Підходи до визначення базового поняття правового регулювання не повинні суттєво відрізнятися за своїми змістовними характеристиками, адже це може стати каталізатором для неоднозначності у розумінні та розгалуженості у практичній діяльності. Відповідно, можемо запропонувати поняття правового регулювання, яке на нашу думку є більш обґрунтованим: «Правове регулювання – специфічна діяльність уповноваженого кола суб'єктів, які за допомогою способів, методів та шляхом законодавчого закріплення правових норм досягають належного регулювання правовідносин у суспільстві та забезпечення захищеності на правовому рівні».

Правове регулювання та правове застосування взаємопов'язані, оскільки правове регулювання можливе лише за умови юридично правильного правового застосування. Крім того, правове застосування є формою правового регулювання і не може існувати окремо. Взаємозв'язок даних категорій безпосередньо впливає на їх ефективність. Високого рівня ефективності правового регулювання можливо досягти лише шляхом застосування законодавства у тих сферах суспільних потреб, які цього потребують та методами, які не суперечать законодавству. Для цього необхідно підвищувати професійні навички суб'єктів, до повноважень яких відносяться дані питання. Також, важливим є підтримання правосвідомості серед населення, адже саме обирає владу у державі, яка приймає важливі акти у сфері правозастосування. Досягти такого ефекту можна шляхом закріплення більш жорстких етапів добору на посади уповноважений суб'єктів та впровадження курсів правосвідомості серед населення. Дана тема у подальшому може бути перспективною для розширення, адже законодавство змінюється і, відповідно правове регулювання повинно бути гнучким та підлаштовуватися під нові реалії у державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96вр#Text> (дата звернення: 14.04.2022).
2. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дисертація канд. юр. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2003. 177 с.
3. Саміло Г. О. Теорія держави і права : навчальний посібник. Запоріжжя : Просвіта, 2010. 348 с.
4. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. Ужгород : Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.
5. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 144 с.
6. Петришин О. В. Теорія держави і права : підручник для студентів. Харків : Право, 2015. 368 с.
7. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
8. Загальна теорія права : підручник, за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2015. 392 с.
9. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. Одеса : Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2014. С. 40–42.
10. Чемодурова А. Правове регулювання та його ефективність у сучасному світі. Київ : Підприємство, господарство і право, 2020. С. 262–267.
11. Мухін В. В. Правозастосовний акт як форма індивідуального правового регулювання. Одеса : Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2016. Вип. № 23. С. 14–16.
12. Сердюк А. І. Доктринальні підходи до видової диференціації категорії акт застосування норм права. Северодонецьк : Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. Вип. 3 (87). С. 177–190.